

VU Research Portal

Laat uw doel hervorming zijn!

Werkman, P.E.

2007

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Werkman, P. E. (2007). *Laat uw doel hervorming zijn! Facetten van de geschiedenis van het Christelijk Nationaal Vakverbond in Nederland (1909-1959)*.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Nabeschouwing

In de jaren zeventig en tachtig van de twintigste eeuw verkondigden neomarxistische historici in Nederland dat de protestants-christelijke vakbeweging zich in negatieve zin van de ‘moderne’ of socialistische beweging onderscheidde. Zij zou uit volle overtuiging alleen systeembevestigend werkzaam zijn geweest en daardoor niet hebben bijgedragen aan de bevrijding van de arbeidersklasse. Volgens hen verdiende ze niet eens het predicaat ‘arbeidersvakbeweging’.

Dit boek rekent af met deze opvatting. Leidende vraag was in hoeverre het Christelijk Nationaal Vakverbond in Nederland (CNV) in de eerste helft van de twintigste eeuw heeft bijgedragen aan het maatschappelijk debat over en de verwezenlijking van structurele wijzigingen in de zeggenschapsverhoudingen in het bedrijfsleven. Op basis van bronnenonderzoek wordt aangetoond dat het CNV zich met zijn eigen steven naar medezeggenschap in het kader van publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (PBO) wel degelijk inzette voor de ‘deproletarisering’ van de arbeidersklasse en dat het daarvoor ook in de eigen protestantse omgeving strijd wilde leveren. Voorts dat door kruisbestuiving en het over en weer bijstellen van visies en eisen, de opvattingen van de protestantse, katholieke en socialistische bewegingen over sociaal-economische ordening en medezeggenschap dermate convergeerden dat zij tot samenwerking in staat bleken. Op andere beleidsterreinen waren de verschillen tussen de drie richtingen eveneens eerder temporeel en gradueel dan structureel.

Wel legde het CNV bij zijn streven naar wijziging van de zeggenschapsverhoudingen in het bedrijfsleven lang aarzeling en terughoudendheid aan de dag en opereerde het altijd behoedzaam. Dat kwam voort uit een betrekkelijk zwak ontwikkeld antikapitalistisch sentiment binnen het CNV, dat een beweging was van orthodoxe protestanten met vaak werk of achtergrond in de ambachtelijk-agrarische sfeer. Het besef van Gods voorzienigheid dempte zowel de ontwikkeling van een radicale maatschappijkritiek als het ontwerpen en vervolgens najagen van alternatieve constructies. De noties ‘antirevolutionair’ en ‘christelijk-historisch’ werden serieus genomen. Dat was geen basis voor radicalisme, hooguit voor geleidelijkheid.

Temperend werkten ook de kritiek en het verzet van behoudende krachten in de verzuilde omgeving van het CNV. Stappen die de vakcentrale in het licht van de voortschrijdende maatschappelijke ontwikkeling dacht te kunnen zetten, werden vanuit de hoek van christelijke werkgevers en behoudende gereformeerden en antirevolutionairen bestreden. Dat gebeurde met een

beroep op bijbelse gezags- en eigendomsverhoudingen en met specifieke interpretaties van het neocalvinistische principe van de soevereiniteit in eigen kring – het beginsel dat het CNV eveneens hanteerde. Hoewel dit bij tijd en wijle forse spanningen opriep, vooral in en rond de Antirevolutionaire Partij (ARP), kon en wilde het CNV zich niet aan de verzuilde kaders onttrekken.

De ontwikkeling die het CNV inzake het zeggenschapsvraagstuk in de jaren tot 1950 doormaakte, laat zich grofweg in drie perioden indelen. De eerste fase bestrijkt de eerste tien jaar na de oprichting in 1909. De belangstelling voor structurele maatschappijhervorming was toen minimaal. Het jonge vakverbond werd daarvoor te zeer in beslag genomen door praktische aangelegenheden: het kleine bestuursapparaat, de opbouw van de centrale en de bonden, het conflict over het interconfessionalisme, de sociale wetgeving, de gevolgen van de Eerste Wereldoorlog. Niet minder belangrijk was dat het CNV zich van de – naar wat heette – ‘verpolitiekte’ socialistische en syndicalistische vakbewegingen trachtte te onderscheiden door geen maatschappijkritiek te leveren. Volgens zijn voorzitter H. Diemer moest het CNV zich binnen het raam van de bestaande orde richten op de verbetering van het materiële lot van de arbeidersstand en niet tornen aan de gezags- en eigendomsfeer van de werkgever in zijn eigen onderneming.

Dat laatste was een gevoelige kwestie. In 1903 had de gereformeerde predikant ds. J.C. Sikkel in een lezing voor protestantse werkgevers een frontale aanval op de (christelijke) vakbeweging geopend. Sikkel beriep zich op het door dr. A. Kuyper, de leider van de Antirevolutionaire Partij, geïntroduceerde principe van de soevereiniteit van alle maatschappelijke kringen. Hij betoogde dat de onderneming een soevereine kring was, waar de ondernemer een van God gegeven gezagspositie bekleedde en waar voor exogene krachten als de staat én de vakbonden geen plaats was. Zijn charge was door zijn hervormde collega ds. A.S. Talma gepareerd en de arbeidersorganisaties hadden zich geschaard achter diens meer functionele visie op de relatie van werkgever en werknemer en de noodzaak van vakorganisatie. Maar blijkens Diemers uitspraken waren Sikkels opvattingen ook in de protestantse vakbondseleiders niet helemaal uitgebannen. In protestantse werkgeverskring werden ze gemeengoed.

De theologisch-ideologische kritiek versterkte de aarzeling van de jonge protestantse vakbeweging ten aanzien van het microniveau. Om praktische en tactische redenen was ze al huiverig voor kernen en andere vormen van inspraak en organisatie binnen de muren van de particuliere onderneming. Ze ging zich volledig concentreren op het mesoniveau, waarbij in deze episode de ambities niet verder strekten dan de privaatrechtelijke collectieve arbeidsovereenkomst (cao). Voor de bipartite Kamers van Arbeid, door Kuyper in 1889 op de kaart gezet en aangeprezen als opmaat naar verdergaande publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, was geen belangstelling meer. Het protestantse werkliedenverbond Patrimonium had ze destijds omarmd als middel om de klassen te verzoenen en de werkers inspraak te verschaffen. Maar door ge-

ringe bevoegdheden, regionale opzet, vrijwilligheid en samenstelling buiten de organisaties om, waren de Kamers van Arbeid bloedeloos gebleven.

De tweede periode beslaat het interbellum, waarin het maatschappelijk debat over structuurhervormingen door een complex van politieke en sociaal-economische factoren een grote vlucht nam. Het kenmerkt het CNV, waar revolutie hoe dan ook taboe was, dat het ook geen 'evolutionaire sprongen' wilde maken. Het zag geen heil in successen die waren gebaseerd op veranderlijke conjuncturele omstandigheden of op angst voor revolutie bij de gevestigde machten. Het was een van de redenen waarom men zich distantieerde van het RK Bedrijfsradenstelsel (1919-1922). En in de ineensstorting van dit katholieke bouwwerk, na het wegebben van de revolutieangst, het keren van het economisch tij en de verzwakking van de vakbeweging, zag men zijn gelijk bevestigd.

Maar de nieuwe CNV-ideoloog, verbondssecretaris H. Amelink, verwoordde in 1921 wel duidelijker dan voorheen dat het besef omtrent Gods leiding in de geschiedenis niet betekende dat het bestaande niet aan bijbelse normen mocht worden getoetst of dat het ontoelaatbaar was om actief naar hervorming van de samenleving te streven. Uitgangspunten waren voor hem de waardigheid en gelijkwaardigheid van de arbeider als schepsel van God. Volgens Amelink impliceerde dat medeverantwoordelijkheid en dat veronderstelde weer medezeggenschap. Zijn gedachten gingen uit naar collectieve medezeggenschap van vakbondsbestuurders op mesoniveau en niet naar dat van individuele arbeiders in de afzonderlijke onderneming. Amelink plaatste zich in de traditie van Kuyper en diens architectonische maatschappijkritiek. Zijn toekomstideaal was een publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie met meebeslissingsrecht op sociaal én economisch gebied via de vakbonden. Aanknopend bij de ideeën van Kuyper, baseerde hij zich op de gedachte dat een bedrijfstak een soevereine kring was. Praktische en principiële motieven weerhiel den hem van het maken van een blauwdruk.

Amelinks zienswijze vond haar weerslag in het CNV-program van 1921, dat de hele tweede periode richtinggevend bleef en dat het accent legde bij een wettelijke regeling van de algemeen verbindendverklaring van cao's. Dat moest – naast bescherming van een bedrijfstak tegen 'free riders' – de geesten geleidelijk rijp maken voor volgende stappen in de richting van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. Bonden kregen het consigne van medezeggenschap in de onderneming geen actiepunt te maken.

Niettemin zagen Amelink en enkele medestanders, onder wie Patrimonium-boegbeeld C. Smeenk en de antirevolutionaire jurist mr. P.S. Gerbrandy, zich genoodzaakt over dat laatste de strijd aan te binden met dr. H. Dooyeweerd, de directeur van de antirevolutionaire Kuyperstichting. Deze veroordeelde wettelijk geregelde boekeninzage door vakbondsmensen en andere vormen van medezeggenschap in de particuliere onderneming. Dat zou een onaanvaardbare aantasting betekenen van de soevereiniteit in eigen kring van de ondernemer en de onderneming, en van het daar geldende, in de schep-

pingsordinantiën gegronde gezag en eigendomsrecht. Amelink en zijn vrienden wierpen tegen dat medezeggenschap de positie van de ondernemer juist legitimeerde en dat ook arbeid een rechtstittel voor zeggenschap was. Ze zaten er niet op te wachten, maar principiële beletselen voor een wettelijk regeling van ondernemingsraden zagen zij niet. De pennenstrijd bevestigde dat het verschil Sikkel-Talma nog steeds bestond.

Signalen in het CNV maakten duidelijk dat veel kaderleden en collega's terugschrokken voor Amelinks idealistische bespiegelingen en felheid. Niet iedereen bleek ook ongevoelig voor de kritiek van Dooyeweerd, die bovendien bijval kreeg van ARP-leider H. Colijn en christelijke werkgevers. Het zorgde ervoor dat Amelink inbond en in de rest van het interbellum van ideeënontwikkeling bij het CNV niet echt meer sprake was. Het beleid richtte zich hoofdzakelijk op een zo constructief mogelijk inspelen op de wetgeving inzake de cao (1927), de bedrijfsraden (1934) het algemeen verbindend verklaren van ondernemersovereenkomsten (1935) en van de cao (1937). In het debat over economische ordening had het CNV in de jaren dertig geen groot aandeel.

De jaren veertig vormen de derde periode. Keerpunt was de vaststelling, na ondergronds beraad, van de 'Richtlijnen voor de bedrijfsorganisatie' (1943). Voor het eerst bood het CNV hierin een uitgewerkt model voor een na de oorlog snel te realiseren publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie met sociaal en economisch medebeslissingsrecht van vakbondsbestuurders op meso- en ook macroniveau. De particuliere onderneming bleef buiten beschouwing. Voortschrijdende wetgeving, crisiservaringen en toenadering tussen de sociale partners hadden in de jaren dertig het pad voor deze stap geëffend. De bezetting, de 'gelijkschakeling' van de christelijke vakbeweging in de zomer van 1941 en het nadien op gang gekomen illegale overleg van de sociale partners over de herinrichting van de na oorlogse maatschappij waren de katalysatoren geweest.

De 'Richtlijnen' waren voor het CNV het ijkpunt bij dit illegale overleg. Ze waren de inzet bij de besprekingen, die in 1944 uitmondde in de unieke 'Nota inzake sociaal-economische ordening' van het CNV, het RK Werkliedenverbond (RKWV) en het socialistische Nederlandsch Verbond van Vakverenigingen (NVV). Hierin presenteerden zij hun gezamenlijke wensen ten aanzien van sociale en economische bedrijfsorganisatie en medezeggenschap op meso- en macroniveau. Het CNV had er een stevig stempel op gezet. Met het stuk onderstreepden de drie centrales dat de privaatrechtelijke en alleen voor het sociale terrein bestemde Stichting van de Arbeid, waarover eerder met de werkgevers een principeakkoord was bereikt, slechts een overgangsfiguur mocht zijn.

Ook na de oorlog, bij de voorbereiding van de Wet op de bedrijfsorganisatie en de Wet op de ondernemingsraden, bleven de drie vakcentrales in de onderhandelingen met de werkgevers en de overheid zo dicht mogelijk bij elkaar. Het CNV bleek bereid om – binnen zekere grenzen – constructief mee

te werken aan oplossingen en compromissen met katholieken, socialisten en liberalen om wetgeving mogelijk te maken. Het dichtst bij elkaar stonden de Katholieke Arbeidersbeweging (KAB) en het CNV. Beide legden nadruk op horizontale verbanden, wilden de overheid zo veel mogelijk op afstand houden en prefereerden een PBO-wet met daarin als sluitstuk een basisregeling voor ondernemingsraden. Het CNV wilde hoe dan ook voorkomen dat ondernemingsraden zich los van en tegen de bedrijfsorganen en de bonden konden ontwikkelen.

De ‘Richtlijnen’ en het daarop geënte beleid kwamen vanaf 1943 onder vuur te liggen van Dooyeweerd, die inmiddels hoogleraar aan de Vrije Universiteit was geworden. Ook het Verbond van Protestants-Christelijke Werkgevers (VPCW), partner in het Convent van Christelijk-Sociale Organisaties, distantieerde zich er na de bevrijding van. Het VPCW werd een bolwerk tegen de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie. Twistpunten waren het karakter van de bedrijfstakken, de aard en de toelaatbaarheid van verordenende bevoegdheid, de samenstelling en competenties van een Sociaal-Economische Raad. Dooyeweerd en het VPCW hielden het bij het algemeen verbindend verklaren van vrijelijk en door grote meerderheden gesloten cao’s en ondernemersovereenkomsten. Voor het CNV en de andere vakcentrales was dat een gepasseerd station.

Op de keper beschouwd draaide het allemaal om een oude, onopgeloste kwestie. Het CNV zette – in de traditie van Kuiper, Talma en Amelink – in op collectieve medeverantwoordelijkheid en -zeggenschap voor de factor arbeid en baseerde dat op de gedachte dat een bedrijfstak een soevereine kring was. Dooyeweerd en het VPCW verdedigden – in de geest van Sikkel – de soevereiniteit in eigen kring van de onderneming en de ondernemer en benadrukten zo het behoud van het vrije ondernemerschap. Vrees voor totalitarisme, blijvende staatsbemoeyenis en geleide economie was voor Dooyeweerd en het VPCW in deze jaren een belangrijke drijfveer. Maar ze waarschuwden voor uitdrijving van de duivel met Beëlzebub. De conflicten tussen het VPCW en het CNV, dat met de PBO ook de staat op afstand wilde houden, waren in essentie een belangenkwestie. De gedeelde mens- en levensbeschouwing en alle organisch-solidaristische idealen en mooie woorden ten spijt, was de christelijk-sociale beweging er op dit voor haar toch zo onderscheidende punt opnieuw niet in geslaagd de positie- en belangenverschillen te overbruggen.

Net als in de jaren twintig waren grote spanningen in het Convent en de ARP het gevolg. Verschil was dat de CNV-leiding nu pal bleef staan voor zijn emancipatie-idealen en in de eigen zuil zelfs niet terugschrok voor een *Al-leingang*. De drijvende kracht hierachter was de ambitieuze M. Ruppert, sinds 1940 de *coming man* in het CNV en van 1947 tot 1959 verbondsvoorzitter. Ruppert was de exponent van een nieuwe generatie zelfbewuste bestuurders. Hij was de geestelijke vader van de ‘Richtlijnen’ en nam de verdediging ervan tegen Dooyeweerd voor zijn rekening. Dat ging hem makkelijker af dan zijn voorgangers en veel tijdgenoten. Door opvoeding, werk en studie

was hij geverseerd in de gereformeerd-antirevolutionaire denk- en leefwereld, maar als overtuigd lutheraan stond hij vrijer tegenover de ARP en Dooyeweerds calvinistische Wijsbegeerte der Wetsidee.

Ruppert ging het CNV voorhouden dat het moest transformeren van een organisatie van zich afzonderende christenen in een werkelijk christelijke beweging met een universele boodschap en roeping. Dat kwam voort uit een mix van politieke strategie en missionaire bezieling, met als een van de verbindende elementen de bestrijding van de Doorbraak. Het resulteerde in verzet tegen de vanzelfsprekende identificatie met de gereformeerde-antirevolutionaire wereld, in het bijzonder de ARP met haar conservatieve imago en naoorlogse politieke isolement. De agitatie tegen Dooyeweerd en diens volgelingen en tegen het beleid van de ARP vervulde in dat opzicht ook een functie. Al te grote distantie van de ARP was evenwel geen optie, laat staan een openlijke breuk en vorming van een eigen partij. Daarvoor was onder de CNV-leden geen draagvlak, waren de historische en personele banden met de ARP te sterk en was deze partij politiek te belangrijk. Het CNV kon niet buiten het neocalvinistische activisme. Ironisch genoeg bleek dat nog het duidelijkst in de Nieuwe Wereld, waar aan het eind van de jaren vijftig de missionaire ambities met de Christian Labour Association of Canada stukliepen op conflicten met gereformeerden van de oude stempel.

De export van het protestants-christelijke vakbondsmodel naar Noord-Amerika en andere werelddelen was zeker niet het enige van Rupperts *grand schemes* dat het CNV zag mislukken. Ook de door hem zo nadrukkelijk bepleite PBO kwam na 1950 door een reeks van politieke, economische en maatschappelijke factoren niet van de grond. Maar het CNV had tenminste serieus geprobeerd om vanuit eigen levensovertuiging en maatschappijopvatting iets te doen aan de twee hoofddoelen die het zich had gesteld: 'a. de vrijheid van den arbeidenden stand; b. maatschappelijke verhoudingen, die beantwoorden aan de Christelijke beginselen van rechtvaardigheid en naastenliefde.'¹ Na de verstarring in de vooroorlogse periode bracht Ruppert een nieuw elan. Voor het CNV onder zijn leiding gold wat Amelink aan het begin van de jaren twintig had geschreven: 'Wij hebben tot taak, de Christelijk beginselen op onze samenleving te doen inwerken. Wij hebben na te gaan, hoe het maatschappelijk leven moet ingericht zijn, opdat het het meest beantwoordt aan Gods ordinantiën. Wij hebben tot taak, datgene dat door de zonde scheef is getrokken, weer recht te buigen, al weten we ook, dat wij niet al het kromme recht zullen maken. Wij hebben het groeiend en vergroeiend leven te leiden in de banen der Christelijke beginselen. En ook al weten wij, dat wij niet *de* oplossing van de sociale kwestie zullen vinden, toch moet er door ons ernstig naar gestreefd worden ...'²